

حوزه انقلابی، حفظ و تداوم نظام جمهوری اسلامی ایران

مسعود پورفرد*

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۷/۱۰

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۰۹/۱۵

چکیده

بی‌شک حوزه‌های علمیه به میزان خصلت‌های ذاتی و کارکرد اصلی خود حامی نظام‌های اسلامی بوده و هستند، و نقش مراجع، طلاب و روحانیت، در سده گذشته به ویژه انقلاب اسلامی، نقشی آوانگارد و پیشرو بوده است، بعد از ایده مقام معظم رهبری در خصوص حوزه‌های علمیه مبنی بر انقلابی‌بودن، این تحقیق بدنبال رصد عوامل حفظ روحیه انقلابی‌گری در کنار کارکرد حفظ، حمایت و انتقاد سازنده از نظام اسلامی ایران است. از نظر مقام معظم رهبری «نسبت روحانیت با نظام اسلامی، نسبت حمایت و نصیحت است». طبعاً این امر، مستلزم گفت‌وگو، گفت‌وگو، عملیاتی است تا در فرایندی مقبول و سنجیده، جلوی پویش‌های خطرناکی که به انقلاب‌زدایی از حوزه‌های علمیه می‌انجامد، گرفته شود و عوامل حفظ روحیه انقلابی که سرچشمه‌ای متعالی مانند اندیشه سیاسی حضرت امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری دارد، نیز تبیین شود. به دلیل اینکه موضوع پژوهش حاضر حوزه انقلابی و مسئله حفظ نظام است با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی گزینه‌های اساسی و بنیادی برای نظارت و حمایت نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران در سه مؤلفه فرهنگ، اقتصاد و سیاست در نظر گرفته شده است که در مجموع به شش خصلت مهم حوزه انقلابی از جمله روزآمدی در فرهنگ اسلامی، ترویج فرهنگ تعاملی و گفت‌وگو، روحیه فقرستیزی، روحیه حل مشکلات اقتصادی و معیشتی مردم، خلاقیت و تفکر سیستمی در سیاست و سرانجام مروج مشارکت سیاسی رقابتی پرداخته شده است. البته در هر محور، ابتدا به ویژگی خصلت‌های حوزه انقلابی و سپس، به نقش نظارتی و آنگاه به پیامد و تأثیر مثبت و منفی این خصلت‌های حوزه انقلابی اشاره شده است.

کلیدواژه‌گان: حفظ نظام اسلامی، حوزه انقلابی، خصلت‌های انقلابی، نقش نظارتی و انتقادی.

* استادیار، گروه علوم سیاسی، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، قم، ایران

رایانامه: poor657@gmail.com

این مقاله در قالب همایش علمی «حوزه انقلابی؛ مسئولیت‌های ملی و فراملی» که از سوی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی (پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی) در اسفندماه ۱۳۹۶ برگزار خواهد شد، تهیه و تدوین شده است.

با توجه به اینکه ماجرای حوزه انقلابی از آنجا شروع شد که مقام معظم رهبری در دیدار خود با اعضای مجمع نمایندگان طلاب و فضایی حوزه علمیه قم با تبیین جایگاه و نقش بی‌بدیل و تأثیرگذار حوزه علمیه قم در پیروزی انقلاب اسلامی به برخی تلاش‌ها برای انقلاب‌زدایی از حوزه‌های علمیه اشاره کردند و آنگاه گفت‌وگوهای فراوانی میان صاحبان اندیشه مبنی بر اینکه گفتمان «حوزه انقلابی» چیست و چه خصلت‌هایی باید داشته باشد، مطرح شد. اهمیت بحث زمانی افزایش یافت که برداشت‌هایی بعد از بیانات مقام معظم رهبری صورت گرفت. اینک برای بررسی این موضوع و همچنین، انجام‌دادن پژوهش حاضر، که مسئله آن «حوزه انقلابی و حفظ نظام» است، مهم‌ترین محورهای انتخاب شد که به‌طور اجمالی، در این تحقیق به آن اشاره شود. مقام معظم رهبری در دیدار خود فرمودند: «اگر بخواهیم نظام اسلامی همچنان «اسلامی و انقلابی» بماند باید حوزه علمیه، «انقلابی» بماند، زیرا اگر حوزه علمیه انقلابی نماند، نظام در خطر «انحراف از انقلاب» قرار خواهد گرفت» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۹۴/۱۲/۲۵). بعد از این بیانات، برداشت‌های متفاوتی در زمینه حوزه انقلابی و مسائل آن صورت گرفت. با مرور مبانی نظری این موضوع مشخص می‌شود، برخی مسئولان حوزه‌های علمیه بر اساس ملاک‌ها و معیارهای تجربی خود صرفاً یک بخش و یک محور از ایده‌های رهبری را مهم دیده‌اند و برخی فرهیختگان با بیش از یک بخش و محور از ایده‌های رهبری برداشت‌های خود را مطرح کرده‌اند. از جمله این برداشت‌ها درباره انقلابی بودن، توسط رئیس شورای عالی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، آیت‌الله محمد یزدی، به معنای حفظ و حراست حاکمیت ولایت فقیه از توطئه‌های دشمن ابراز شده است (سخنرانی آیت‌الله یزدی، ۱۳۹۵/۲/۹)، و در بیان دیگر، تعبیر به حساس بودن در برابر اوضاع و احوال، و حساسیت در برابر قانون‌گریزی می‌کند (کریمی، ۱۳۹۶، ص ۱۷). در ادامه بررسی حوزه انقلابی، آیت‌الله استادی، عضو شورای عالی حوزه‌های علمیه، از حوزه انقلابی تعبیر به حافظان دین می‌کند (جامعه مدرسین، ۱۳۹۵، ص ۶) و نیز آیت‌الله مقتدایی، دبیر شورای عالی حوزه‌های علمیه، از حوزه انقلابی به مدافعان نظام جمهوری اسلامی ایران تعبیر می‌کند (کریمی، ۱۳۹۶، ص ۲۳). همچنین، آیت‌الله اعرافی مدیر مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه در تعبیری حوزه انقلابی را به معنای روحیه جهادی برای نشر معارف

اسلامی می‌داند (سخنرانی آیت‌الله اعرافی، ۱۳۹۵/۹/۲)، و در نگاهی دیگر آیت‌الله بوشهری، نائب رئیس جامعه مدرسین و مدیر پیشین حوزه‌های علمیه، حوزه انقلابی را پایبندی به آرمان‌های امام، انقلاب و منویات رهبر معظم انقلاب و همراه همگام با مراجع تقلید، استکبارستیز، پویا، فعال، آینده‌نگر و دارای نقشه راه تلقی کرده است (جامعه مدرسین، ۱۳۹۵، ص ۱۰) و نیز دکتر احمد واعظی، رئیس دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، حوزه انقلابی را به چندوجهی و چندساختی بودن تعبیر می‌کند و این وجوه، یعنی عدم تفسیر انزواطلبانه دین و دین‌داری، عناصری مانند علمیت، اجتهاد، تقوی علمی، تقوا، تدین، اخلاق‌مداری و معنویت‌گرایی را در اولویت اول و سپس، وجه دیگر حوزه انقلابی را، آگاهی و بصیرت سیاسی می‌داند و در وجه رفتاری و عملکردی حوزه انقلابی وجوه دیگری را بیان می‌کند که از جمله آن‌ها می‌توان به مردمی و خدوم بودن اشاره کرد و با تأکید بر اینکه حوزه فقط در بستر تولید علم، اندیشه و تقوای فردی خلاصه نمی‌شود، بلکه حوزه باید نسبت به جامعه خدوم باشد. سخنان خود را به پایان می‌برد (سخنرانی آیت‌الله واعظی، ۱۳۹۵/۹/۲)، از مجموع برداشت‌ها می‌توان گفت، هنوز از حوزه انقلابی تلقی واحدی وجود ندارد، ولی همگی اتفاق نظر دارند که حوزه باید انقلابی باشد. چون موضوع تحقیق حاضر، حوزه انقلابی و مسئله حفظ نظام است، ناگزیم گزینه‌های اساسی و بنیادی را در زمینه مسئله مورد نظر انتخاب کنیم. از این رو، خصلت‌های حوزه انقلابی برای نظارت و حمایت نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران در سه مؤلفه فرهنگ، اقتصاد و سیاست در نظر گرفته شده است و برای هر مؤلفه به علت اختصار پیوستار یادشده صرفاً به دو گزینه اساسی بسنده کرده‌ایم. توضیح اینکه ابتدا از باب سنخیت و تناسب گزینه انتخابی از سه مؤلفه فرهنگ، اقتصاد و سیاست با خصلت حوزه انقلابی در نظر گرفته شده، نکته دوم مسئله اساسی و کلیدی بودن، نکته سوم، مسئله کاربردی بودن و در مرحله چهارم، مسئله ارتباط مستقیم با حفظ و تداوم نظام داشتن و سرانجام در مرحله پنجم، بین گزینه‌های متعدد بر اساس تجربه، تخصص و مطالعه محقق با توجه به مختصر و فشرده‌نویسی در مقاله انتخاب شده‌اند. در مجموع، شش گزینه انتخاب شده است. بنابراین، به شش خصلت مهم حوزه انقلابی در رابطه با حفظ، حمایت و نظارت نظام جمهوری اسلامی ایران اشاره شده است، و در هر محور، ابتدا به ویژگی خصلت‌های حوزه انقلابی و سپس، به نقش نظارتی، و آنگاه به پیامد و تأثیر مثبت

حوزه انقلابی،

حفظ و تداوم

جمهوری اسلامی ایران

(۶۳ تا ۹۲)

و منفی این خصلت‌های حوزه انقلابی اشاره کرده‌ایم. جدول ۱ خصلت‌های حوزه انقلابی و مسئله تداوم نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران را نشان می‌دهد.

جدول ۱. خصلت‌های حوزه انقلابی و مسئله تداوم نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران

ردیف	خصلت‌های حوزه انقلابی بودن	نظارت و رصد بر مؤلفه‌های سه‌گانه (فرهنگ، اقتصاد و سیاست)	حفظ نظام با داشتن خصلت انقلابی	پیامد منفی نداشتن خصلت انقلابی و خطر برای نظام
۱	روزآمدی در فرهنگ اسلامی	نظارت بر فرهنگ اسلامی	تقویت ارزش‌ها و باورهای دینی - رفتار حمایتی	واپس ماندگی فرهنگی و کمرنگ شدن ارزش‌های دینی
۲	ترویج فرهنگ تعاملی و گفت‌وگو	نظارت بر فرهنگ سیاسی	تقویت فرهنگ تعاملی - رفتار حمایتی	گسترش فرهنگ تقابلی و حذفی در جامعه
۳	روحیه فقرستیزی	نظارت بر اقتصاد اسلامی	تقویت رشد و رفاه اقتصادی - رفتار حمایتی	روحیه اشرافی‌گری و اقتصاد تکاثری در کشور
۴	روحیه حل مشکلات اقتصادی و معیشتی مردم	نظارت بر اقتصاد اسلامی	تقویت اقتصاد مقاومتی - رفتار حمایتی	گرایش به اقتصاد غربی و سرمایه‌داری در اندیشه و عمل
۵	خلاقیت و تفکر سیستمی در سیاست	نظارت بر سیاست اسلامی	تقویت کارآمدی نظام - رفتار حمایتی	نا کارآمدی و پیدایش تفکر سلیقه‌ای و خودسرانه در خط‌مشی سیاسی
۶	مروج مشارکت سیاسی رقابتی	نظارت بر سیاست اسلامی	تقویت گسترش مشارکت سیاسی مردم - رفتار حمایتی	گرایش به استبداد و عدم پاسخگویی نظام

در ادامه، خصلت‌های حوزه انقلابی بودن توضیح داده می‌شود.

روزآمدی در فرهنگ اسلامی

پویایی و بالندگی جمهوری اسلامی ایران به حضور بالنده ارزش‌های دینی و ملی پذیرفته‌شده در جامعه ایران و میزان پای‌بندی افراد جامعه به آن‌ها بستگی دارد. بنابراین، بهترین راه سالم‌سازی و افزایش آمادگی جامعه، تلاش برای حفظ، درونی‌سازی و گسترش ارزش‌ها در زندگی فردی و اجتماعی است، اگر جامعه‌ای

فصلنامه علمی تخصصی

سپهر سیاست
سال چهارم
شماره چهاردهم
زمستان ۱۳۹۶

تهی از ارزش‌های دینی شود، بستر مناسبی برای تفرقه و عدم وحدت خواهد بود. ارزش‌ها عبارت‌اند از مجموعه‌ای از عناصر اعتقادی و عملی که ملاک، معیار و ابزار سنجش اعمال، گفتار و کردار افراد است که جامعه یا گروه یا فرد بر اساس این ملاک‌ها و الگوها رفتار و کردار افراد را قضاوت می‌کند، و در سایه ارج نهادن به آن‌ها موفقیت ملت‌ها تضمین می‌شود. بنابراین، ارزش‌ها یعنی ضوابط انتخاب و قضاوت راجع به پدیده‌های مختلف حیات اجتماعی، که می‌تواند به شناخت صحیح‌تر روابط علی در ساخت اجتماعی و فرهنگی کمک کند، و علل موفقیت یا شکست ملت‌ها را در تأمین آرمان‌های علی و شخصی مشخص کند (ترنر، ۱۳۷۸، ص ۸۰)، و نیز ارزش‌های دینی، به ارزش‌هایی گفته می‌شود که معنویت را وارد حیات بشر می‌کند. ترویج و تبلیغ این نوع ارزش‌ها در جامعه بر عهده حوزه انقلابی است که باید روزآمدی در فرهنگ اسلامی داشته باشد و با ابزارهای مدرن آن‌ها را برای مردم جامعه پذیر کند.

یکی از مسائلی که در جوامع امروزی اهمیت دارد، تعیین معیاری است که به واسطه آن بتوان رفتار خوب از بد، اخلاقی یا غیراخلاقی، و رفتار انسانی از رفتار غیرانسانی را تشخیص داد. کیفیت زندگی فرد و چگونگی رفتار، مناسبات و روابطی که با دیگر مردم، به‌طور مستقیم متأثر از نظام ارزش‌ها و اصول اخلاقی است که بدان پایبند است. در واقع، ارزش‌ها تعیین‌کننده الگوهای رفتاری، گفتاری و عملکردی محسوب می‌شوند و جزء معیارهایی‌اند که توسط آن جامعه طبقه‌بندی می‌شود (نیک‌گوهر، ۱۳۶۹، ص ۲۸۲).

یکی از اقدامات حوزه انقلابی فرهنگ‌سازی است. فرهنگ‌سازی دینی به معنای دادن نمود عینی و نهادینه کردن ارزش‌های دینی در رفتار افراد و صحنه‌های اجتماعی است که در فرایند تخصصی تحقق خواهد یافت. حضرت امام خمینی (ره) ارزش‌ها و مفاهیم دینی را احیا و بازسازی کردند (حسنی، ۱۳۷۷، ص ۲۴۸) و بر اساس معیار اسلام، این مفاهیم را معنا بخشیدند. اکنون نیز وظیفه حوزه انقلابی است که باید ارزش‌های دینی به دور از پیرایه‌های اجتماعی بررسی کند تا بخش‌های فرهنگی نظام درباره آن به اشتراک نظر برسند.

فرهنگ‌سازی دینی و احیای ارزش‌های مذهبی در شرایط کنونی جامعه اسلامی، به فعالیت نظام‌یافته و همفکری و تلاش گروهی نیاز دارد، که از نظر ابزار و محدوده کار نیز به مراتب گسترده‌تر و پیچیده‌تر از گذشته است. لازمه فرهنگ‌سازی

حوزه انقلابی،

حفظ و تداوم

جمهوری اسلامی ایران

(۹۲ تا ۶۳)

دینی در حال حاضر این است که حوزه انقلابی و همه نهادهای اجتماعی به صورت هماهنگ و منسجم در نهادینه کردن ارزش‌های دینی تلاش کنند. در این میان، نقش مردم و حاکمیت به مراتب از دیگر محورها برجسته‌تر است (خودرو، ۱۳۸۰، ص ۱۹۳). برای رسیدن به فرهنگ اصیل و ناب، حوزه انقلابی باید مراحل را طی کند تا جامعه ایران با موارث فرهنگی گذشته خود آشتی کند. این مراحل به شرح زیرند:

- اولین گام حوزه انقلابی در فرایند ارزش باوری، فهم کامل مشکل و مسئله است، زیرا ماهیت مسائل آموزشی به گونه‌ای است که حل آن، وظیفه سنگینی را می‌طلبد و برای این منظور باید جنبه‌های سطحی مشکلات را کنار گذاشت. برای مثال، کیفیت برتر در آموزش، معناهای مختلفی دارد. در مساجد، مدارس و رسانه‌ها شیوه‌ها متفاوت است و نمی‌شود یک سبک درباره همه آنها اجرا شود.
 - دومین مرحله و گام حوزه انقلابی در فرایند ارزش باوری است که بتواند تأثیر عمیق‌تری بر نوع نگرش افراد ایجاد کند، توسعه بینش و برنامه‌ریزی دقیق آن است. در مرحله ایجاد بینش بر تعیین اهداف برانگیزاننده و ارائه مقصود و فضای فعالیت‌ها تأکید می‌شود.
 - مرحله و گام سوم حوزه انقلابی در فرایند ارزش باوری، تبدیل بینش‌ها و نشانه‌ها به انتظاراتی روشن و مشخص است. ایجاد انتظارات برای دستیابی اهداف رفتاری مطلوب و قابل حصول، به عنوان وسیله‌ای برای شکل‌دهی و تقویت دیدگاه‌های مثبت است.
 - مرحله و گام چهارم حوزه انقلابی فعالیت‌های ارزش باوری درون ساختارها و تعامل سازنده با آنها است. فعالیت‌های نوآور به جای اینکه صرفاً اساس اهداف اصلی برنامه‌ریزی شده باشند، باید بر انگیزش و تعهد نیز مبتنی باشند، گسترش فرایند اختیاردی، موجب تعهد و پرکاری فرهنگ‌سازان می‌شود شهروندان باید برای امتحان کردن ایده‌های خود اختیار عمل داشته باشند. قدرت‌دهی به نقش‌های فزاینده برای برنامه‌ریزی، به عنوان مربی و تسهیل‌کننده اشاره می‌کند. در مجموع، این چهار مرحله به حوزه انقلابی کمک خواهد کرد تا فرهنگ‌سازی به تدریج در جامعه ایجاد شود.
- از دیدگاه امام خمینی (ره)، ارزش‌ها باید بر اساس معیارهای الهی قرار داده

فصلنامه
علمی
تخصصی

سپهر سیاست
سال چهارم
شماره چهاردهم
زمستان ۱۳۹۶

شود (موسوی خمینی، ۱۳۸۵، ج ۱۳، ص ۳۰۵)، و این راه به سوی انبیا و ائمه است، در حالی که در ارزش‌های مادی، راه به سوی شیاطین است (موسوی خمینی، ۱۳۸۵، ج ۱۷، ص ۱۸۳). به عبارت دیگر، ریشه همه ارزش‌های موجود در جوامع بر این دو اصل (ارزش الهی - ارزش مادی) استوار است. ارزش‌ها از دیدگاه حضرت امام عبارت‌اند از ایمان، تقوا، علم و مکارم اخلاق و... (موسوی خمینی، ۱۳۸۵، ج ۱۷، ص ۱۷۶).

همچنین، نظر مقام معظم رهبری تقریباً نزدیک مواضع امام خمینی (ره) در مباحث ارزش‌هاست. از نظر ایشان ارزش‌های متعددی وجود دارد و با همین باور و ارزش‌ها در مردم تحول به وجود آمد و همین ارزش‌ها نیز تضمین‌کننده پایداری در جامعه است. یعنی باور و ارزش‌ها هم تحول‌زا و هم تداوم‌آفرین است. البته از نظر ایشان «ملت ما به دنبال ارزش‌هایی بود که همه‌اش در داخل اسلام هست» (بیانات مقام معظم رهبری، ۸۷/۲/۱۲). در مجموع، ارزش‌هایی مانند دین، ایمان، استقلال سیاسی، استقلال اقتصادی، استقلال فرهنگی، آزادی فکر، رواج اخلاق فاضله، حکومت مردمی، حکومت صالح و انسان‌های برخوردار از دین و تقوا در رأس کارها تأکید می‌کنند. برای این [ارزش‌ها] مردم فداکاری کردند و جان خود و فرزندان‌شان را در معرض جهاد فی سبیل‌الله و شهادت قرار دادند و بسیاری هم شهید شدند. مردم می‌دانستند چه می‌خواهند؛ مردم دنبال این ارزش‌ها بودند (بیانات مقام معظم رهبری، ۷۹/۲/۲۳). حال اگر در جامعه‌ای ارزش‌ها و هنجارها رعایت نشوند، جامعه به سمت هرج و مرج و نابسامانی گرایش می‌یابد. در نظر برخی جامعه‌شناسان، آنومی - نابسامانی و آشفتگی - (دورکیم، ۱۳۷۸، ص ۳۰۰) اجتماعی - سیاسی وضعیتی است که در آن کنش‌گران نسبت به قواعد جامعه سیاسی التزام ندارند و پیروی از آن قواعد برایشان مطلوبیتی ندارد. از نظر آنان، مدرن‌شدن سریع یا تغییر شتابان اقتصادی، علت اصلی آنومی است که سه روند را در پی دارد: سکولاریزاسیون، فردگرایی خودخواهانه و نابرابری (رجب‌زاده و کوثری، ۱۳۸۲، ص ۳۲۰). در این نظریه‌ها، مهم‌ترین علت بحران، عدم التزام مردم به قواعد اخلاقی منبعت از ارزش‌های دینی است که در دورانی از رشد سریع اقتصادی یا اجتماعی صورت می‌گیرد. در این وضعیت، ارزش‌های ابلاغ‌شده توسط حکومت با ارزش‌های مورد قبول جامعه تعارض دارد.

از نکاتی که حوزه انقلابی باید اهتمام ورزد «علائم بی‌توجهی به ارزش‌ها در

جامعه کنونی ما است». در این زمینه می‌توان به افزایش آمار طلاق‌ها، افزایش تعداد پرونده‌ها موجود در دادگستری، پایین‌بودن سطح نشاط و سلامتی، تمایل به سبک زندگی غیراسلامی، بی‌حجابی و بدحجابی، فساد اداری و قانون‌گریزی و کم‌توجهی به اهداف و آرمان‌های انقلاب است که عامل اصلیش حرکت خزننده و نفوذ از طریق قدرت نرم استکبار، فقدان برنامه مهندسی فرهنگی و ضعف مدیریتی در کشور است و ممکن است به بحران در کشور سوق یابد. اگر حوزه انقلابی از روزآمدی در فرهنگ اسلامی غافل بماند، به‌یقین، جامعه به تدریج با بحران روبه‌رو می‌شود و در آینده انسان‌های فهیم آنان را نخواهند بخشید. امروز بدنه ارزش‌مدارها (البته برخی از آن‌ها) نیز دچار آسیب‌دیدگی شده است که اگر سریع درمان نشود، دچار مسائل ناگوار بعدی خواهد شد، مسائلی از قبیل بدحجابی، کژرفتاری، رسانه‌ای‌کردن ابعاد خصوصی زندگی، ورود به حریم شخصی افراد به‌ویژه افراد نامحرم، و... مواردی است که شیوع یک ویروس کشنده را نشان می‌دهد و آن هم تغییر ارزش‌هاست. اگر حوزه انقلابی بی تفاوت بماند خطر حتمی است، خوف از تغییر ارزش را نباید به قشری از جامعه نسبت داد که پیش از این هم نسبتی با ارزش‌های اسلامی نداشته، بلکه نگرانی از لحظه‌ای آغاز می‌شود که یک فرد ارزشمدار، مقابل ارزش‌ها موضع می‌گیرد. در واقع، مسبوقین عمل به ارزش راه مقابله با ارزش را پیش گیرند (<http://www.iranieslamikhabar.ir> - ۹۳/۲/۳).

آنچه در آستانه هشدار برای حوزه انقلابی قرار می‌گیرد، بی‌توجهی به ارزش‌ها در جامعه کنونی ایران است. در این زمینه می‌توان به افزایش آمار طلاق‌ها در گزارش سازمان ثبت اسناد و املاک کشور توجه کرد^۱، متأسفانه باید گفت با اینکه شعار احیای کانون خانواده را سر داده‌ایم، همچنان ما مشکل داریم (خبرگزاری تسنیم، شناسه خبر: ۷۷۸۵۹۳، ۲ تیر ۱۳۹۴). همچنین، بر اساس مطالب پیش‌گفته در

۱. به گزارش ایران اسلامی، به نقل از روابط عمومی سازمان ثبت اسناد و املاک کشور، بیش از ۶۶۰ هزار واقعه ازدواج در سال ۹۵ ثبت الکترونیکی شده است که در مقایسه با سال پیش از آن ۲ درصد کاهش داشته و همچنین، بیش از ۱۷۴ هزار واقعه طلاق ثبت شده که نسبت به سال ۹۴، شش درصد افزایش داشته است. به گفته معاون ساماندهی امور جوانان وزارت ورزش و جوانان، آمار طلاق تهرانی‌ها در طول سال‌های اخیر ۳۵ تا ۴۰ درصد افزایش یافته است که البته این آمارها منهای طلاق عاطفی و برخی پرونده‌های طولانی در حال جریان است.

فصلنامه
علمی
تخصصی

سپهر سیاست
سال چهارم
شماره چهاردهم
زمستان ۱۳۹۶

کمرنگ شدن ارزش‌های دینی، مسئله تعداد پرونده‌های قضایی است.^۱ بنابراین، برای حفظ نظام حوزه انقلابی باید در مسائل فرهنگ اسلامی روزآمد باشد و مرتب آسیب‌های اجتماعی - فرهنگی را تجزیه و تحلیل کند تا از این طریق نظام جمهوری اسلامی ایران با پشتوانه فرهنگ دینی حفظ شود و گرنه با تأخیر فرهنگی و عقب‌ماندگی فرهنگی جامعه متضرر خواهد شد.

حوزه انقلابی و رفتار تعاملی

رفتار می‌تواند محملی برای انس و الفت، دوستی‌ها و همکاری‌ها و متقابلاً زمینه‌ای برای رفتار سوء، تنش‌ها و منازعات میان اجتماعات انسانی باشد. رفتار تعاملی ضمن وفاداری تام به اصول و مبانی فرهنگی جمهوری اسلامی، به دنبال ارتقای تقارب فرهنگی است. رفتار تعاملی به هیچ عنوان به مفهوم کوتاه‌آمدن از ارزش‌ها و آرمان‌ها نیست. امکان‌پذیری دستیابی به اهداف کوتاه‌مدت نباید موجب آن شود که نیل به اهداف بلندمدت رها شود. رفتار تعاملی حوزه انقلابی، بر پایه تسهیل کردن اهداف آرمانی انجام می‌شود. کم‌توجهی به رویکرد بلندمدت و توجه ناکافی به هویت‌سازی و انگاره‌سازی در طول زمان و به‌طور مستمر موجب می‌شود اختلاف‌های کوچک تأثیر شگرفی بر روابط دو فرد داشته باشد. رفتار تعاملی توسط حوزویان را می‌توان به عنوان مبنایی برای کسب اعتبار در صحنه زندگی و ایجاد فضای تفاهمی پایدار و صلح‌آمیز با سایرین توصیف کرد. داندروف سیستم‌های دگرساز را عامل اصلی منازعه می‌داند. سیستم تقابلی این ویژگی را دارد که همواره در جهت حذف نیروهای درونی و خودی است، یعنی در این سیستم، هیچ‌گاه یکپارچگی شکل نمی‌گیرد، بلکه نشانه‌هایی از تعارض دائمی وجود دارد و این امر

حوزه انقلابی،

حفظ و تداوم

جمهوری اسلامی ایران

(۹۲ تا ۶۳)

۱. گزارش ذیل نیز نشان‌دهنده بی‌توجهی به ارزش‌ها یکی از این عوامل است. رئیس مرکز آمار و فناوری اطلاعات قوه قضاییه از ورود حدود ۱۰ میلیون و ۸۶۶ هزار پرونده در مراحل مختلف به دستگاه قضایی در سال ۹۳ خبر داد. خیرگزاری دانشگاه آزاد اسلامی - آنا، و نیز این تعداد پرونده غیر از پرونده‌های موجود در شوراهای حل اختلاف است (www.iribnews.ir) و رییس قوه قضاییه نیز خبر داد: ۱۵ میلیون پرونده به دستگاه قضایی در سال ۹۳ ثبت شده است. حال اگر طرفین شاکی و متشاکی را محاسبه کنیم چیزی حدود ۳۰ میلیون نفر درگیر مسائل قضایی در کشور خواهیم داشت.

ناشی از عدم تحمل افراد بوده و فاقد ابعاد امنیتی واقعی است. به بیان دیگر، مسائل غریزی جایگزین مسائل ناشی از محاسبه‌گری در منازعات می‌شود (متقی، ۱۳۸۳، ص ۱۳). برخی معقدند رفتار سیاسی تقابلی نوعی تاکتیک دقیق توسط برخی رهبران سیاسی است که از طریق ایجاد دشمن خارجی، توجیه قابل قبول برای تمرکز قدرت و بسیج منابع فراهم می‌کنند (Foreign Affairs, Jan- Feb. 1994). به هر صورت، چه اقدام تقابلی را بخشی از فرهنگ سیاسی به حساب آوریم یا آن را نوعی سیاست در نظر گیریم، تأثیر آن در این زمینه افزایش به سمت بحران یک نظام سیاسی مورد تردید قرار نمی‌گیرد. حوزه انقلابی خود می‌تواند تقویت‌کننده فرهنگ گفت‌وگو و مدارا است و حتی در راستای تبدیل معارض به مخالف و مخالف به رقیب قدم بردارد. عملیات روانی می‌تواند با افزودن آستانه تحمل معرفتی، از یک سو به تعدیل اپوزیسیون رادیکال و از سوی دیگر، به جلوگیری از تمرکز قدرت منجر شود. اگر حوزه انقلابی رفتار تعاملی را فراموش کند و خود پرچمدار رفتار تقابلی در جامعه شود. بی‌شک نظام متضرر خواهد شد، کما اینکه متأسفانه رفتار غیرتعاملی در انتخابات اخیر و به‌ویژه در انتخابات مجلس شورای اسلامی، آن هم در سطح محلی و بومی مشهود بود. در جمهوری اسلامی ایران به نظر می‌رسد با ترویج این خصلت توسط حوزه انقلابی و بازگشت مردم، صاحبان قدرت و به‌طور کلی جامعه ایران به ارزش‌ها و هنجارهای اوایل پیروزی انقلاب که مردم‌گرایی معنوی بسیار قوی یافته بودند، می‌شود نظام را تقویت کرد. در واقع، نقش بی‌بدیل باورها و ارزش‌های دینی در جمهوری اسلامی ایران مجدداً احیا خواهد شد. زیرا شهروندان در نقاط مشترک معنوی و خیرخواهانه گرد هم می‌آیند و از این فرایند در عمل برای اعتلای جمهوری اسلامی ایران و همچنین، حفظ نظام استفاده فراوان به عمل آورد. تعامل و رفتار محبت‌آمیز از نظر اجتماعی نیروی عظیم و مؤثری است. بهترین اجتماع‌ها آن است که با نیروی محبت اداره شوند؛ محبت حوزویان و دولت‌مردان به مردم و همچنین، محبت و ارادت مردم به حوزویان و دولت‌مردان؛ این محبت عامل بزرگی برای حفظ و ادامه حیات نظام است و تا عامل محبت نباشد، راهبر نمی‌تواند یا بسیار دشوار است که اجتماعی را رهبری کند و مردم را افرادی منضبط و قانونی تربیت کند، و لو اینکه عدالت و مساوات را در آن اجتماع برقرار کند. مردم آنگاه قانونی خواهند بود که از حوزه و نظام علاقه ببینند و آن رابطه‌هاست که مردم را به پیروی و اطاعت می‌کشد (مطهری، ۱۳۶۸،

فصلنامه
علمی
تخصصی

سپهر سیاست
سال چهارم
شماره چهاردهم
زمستان ۱۳۹۶

ص ۶۴). قرآن کریم خطاب به پیغمبر (ص) می‌گوید: ای پیغمبر! نیروی بزرگی را برای نفوذ در مردم و اداره اجتماع در دست داری: «فَمَا زَحَمَهُ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ...» به موجب لطف و رحمت الهی، تو برایشان نرم دل شدی که اگر تندخوی سخت دل بودی از پیرامونت پراکنده می‌گشتند. پس، از آنان در گذر و برایشان آمرزش بخواه و در کار با آنان مشورت کن» (آل عمران: ۱۵۹).

روابط تعاملی و محبت‌آمیز اساساً از محدوده کمی و مادیات بیرون است و از سرشتی ماورای بقای نسل، سرچشمه می‌گیرد و در حقیقت، فصل ممیز جهان انسان و جهان حیوان است و آن رابطه معنوی و انسانی است، عشق‌ورزیدن به فضایل و خوبی‌ها و شیفستگی سجایای انسانی و جمال حقیقت نعمتی معنوی برای یک جامعه محسوب می‌شود. از آنجا که انسان در همه امور زندگی و پیش برد، اهداف عالی خویش نیاز به الگویی سازنده دارد، تا بتواند رفتار خود را بر آن معیار سنجیده و اندازه‌گیری کند، در این زمینه قرآن مجید پیامبر گرامی اسلام (ص) را بهترین الگو معرفی می‌کند: «فَدَكَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ». یکی از جلوه‌های رفتاری پیامبر اسلام (ص) در متن جامعه که می‌تواند الگویی سازنده و درخور توجه برای همگان باشد، نوع برخورد محبت‌آمیز ایشان با دیگران است (مطهری، ۱۳۶۸، ص ۵۷). برخی آیات که در وصف مؤمنان است و از دوستی و محبت آنان نسبت به مؤمنان سخن گفته است، حاکی از رابطه محبت‌آمیز بین آنان است (حشر: ۹)؛ و نیز «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ اللَّهُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا» کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده‌اند، به‌زودی خدای رحمان برای آنان محبتی (در دل‌ها) قرار خواهد داد» (مریم: ۹۶). روابط محبت‌آمیز و تعاملی بین شهروندان جمهوری اسلامی ایران، علاوه بر محبوبیت میان آنان و افزایش رزق و روزی، مایه رضایت خدا و نجات در آخرت است. هر جامعه‌ای که شهروندان آن با همدیگر همدل و با محبت باشند، زندگی کردن در آن جامعه زیبا و گوارا است و مایه خوشبختی خواهد بود. هر جامعه انسانی هر قدر هم قانونمند باشد، اگر همدلی در میان مردمانش نباشد، آن جامعه، یک جامعه خشک و بی‌روح خواهد بود و شهروندان در عین قانونمندی، از زندگی خود ناراحت و ناراضی خواهند بود، زیرا علاوه بر قانون، در زندگی جمعی باید روح انسان‌ها و عاطفه بشری آن‌ها نیز در نظر گرفته شود. اسلام که دین سازگار با سرشت انسان است، در واقع، دین محبت و

حوزه انقلابی،

حفظ و تداوم

جمهوری اسلامی ایران

(۶۳ تا ۹۲)

مهرورزی است، زیرا اسلام مهر و محبت را در زندگی جمعی محور قرار داده است و آن را یکی از ارکان موفقیت در کارها و روابط اجتماعی می‌داند؛ همان‌طور که خداوند متعال می‌فرماید: «حَمْدُ رَسُولِ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشَدُّ عَلَى الْكُفَّارِ رُحْمًا بَيْنَهُمْ...»؛ محمد فرستاده خداست، و کسانی که با او هستند، در برابر کفار سرسخت و شدید؛ و در میان خود مهربانند...» (فتح: ۲۹). جوامعی که تابع قانون خشک و خالی‌اند، به‌ویژه جوامع مادی و صنعتی که فقط به فکر تأمین مادیات و پیشرفت صنعتی و تکنیکی خود بوده و بویی از مهر و عاطفه انسانی نبرده‌اند، در چنین جامعه‌هایی بسیاری از مردم دچار افسردگی شده‌اند و از همدیگر خبر ندارند، پیرانشان در خانه سالمندان به‌سر می‌برند، پدر و مادر با فرزند، و فرزند با پدر و مادر، برادر با برادر و خواهر با خواهر و... مانند بیگانه‌ها زندگی بی‌روحي دارند. اما جامعه‌هایی که علاوه بر رعایت مقررات و قانون، مهرورزی و محبت به هم‌نوعان خود را جزء مقررات اخلاقی در زندگی جمعی قرار می‌دهند و به همدیگر عشق می‌ورزند، مردمان آن جامعه شاداب و سرحال و در کارهای انسانی خود موفق‌ترند.

باید گفت رفتار تعاملی عاملی حیات‌بخش به گفت‌وگو و محبت در سطح وسیع جامعه است و آرامش در بطن این تعامل نمود می‌یابد و مبنایی برای اعتمادسازی در عرصه‌های زندگی و ایجاد فضای تفاهمی پایدار و صلح‌آمیز با سایرین توصیف کرد. اما زیرمجموعه‌های این عامل از قبیل نحوه تنش در مبارزات انتخاباتی، پرخاشگری در آداب رانندگی و ... در جمهوری اسلامی می‌تواند هشدارها و علائمی در این بخش باشد.

روحیه فقر‌گریزی و فقرستیزی

در طول حیات ج.ا. همیشه تلاش بر تداوم کوشش‌های مستمر برای صیانت و حفاظت از خط اصولی دفاع از محرومان و مستضعفان برقرار بوده است و همه کارگزاران را به ایجاد پیوند، ارتباط، تعامل، دوستی و مودت با محرومان و رجحان دادن این ارتباطات بر معاشرت‌ها و تعاملات با افراد مرفه و متمکن ترویج می‌کند. حضرت امام خمینی زاغه‌نشینان و محرومان را صاحبان اصلی کشور معرفی می‌کنند و معتقدند نهضت اسلامی را این اقشار به رشد و پیشرفت روزافزون درآوردند و هم‌اینان هستند که سرمایه‌ها و پشتوانه‌های اصلی این مملکت به شمار می‌روند: «مملکت مال این زاغه‌نشینان اطراف تهران است که من خدا می‌داند برای

فصلنامه
علمی
تخصصی

سپهر سیاست
سال چهارم
شماره چهاردهم
زمستان ۱۳۹۶

این‌ها غصه می‌خورم و برای این‌ها تا حالا فکری نشده. مملکت مال این‌هاست. نهضت را این‌ها پیش برده‌اند... ما مرهون این‌ها هستیم. ما زندگیمان را این‌ها اداره می‌کنند... کوخ‌نشین‌ها هستند که مؤونه این مملکت و سرمایه این مملکتند نه آن کاخ‌نشین‌ها. خداوند این کوخ‌نشین‌ها را برای ما حفظ کند» (خمینی، ۱۳۸۵، ج ۱۰، ص ۴۴). حضرت امام خمینی محرومان را عامل پیشبرد انقلاب اسلامی می‌داند. ایشان محرومان را «ولی نعمت» می‌نامند و می‌فرمایند: «ما باید از ولی نعمت خودمان قدردانی کنیم و خدمت کنیم به آنان» (خمینی، ۱۳۸۵، ج ۱۶، ص ۲۵). در همین راستا، مقام معظم رهبری در مبارزه با فقر مصمم و با صلابت خواستار مبارزه بی‌امان با فقر شده‌اند. اساس اصلاحات این است که ما با فقر و فساد و تبعیض مبارزه کنیم. هر اصلاحاتی - اگر واقعاً اصلاحات باشد - بر محور این می‌چرخد (بیانات مقامات معظم رهبری، ۱۳۸۱/۰۴/۲۶).

از پدیده‌هایی که همواره حوزه انقلابی و جمهوری اسلامی ایران را تهدید کرده، پدیده فقر است.^۱ فقر ماهیتی اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی دارد. گرچه این پدیده همواره تلخ و ناگوار بوده است، ولی در دوره معاصر که رفاه، به‌ظاهر، هر روز با سرعتی شگفت‌آور پیش‌پیش می‌شود، تحمل آن تلخ‌تر و ناگوارتر است. انسانی که از تأمین نیازمندی‌های زندگی خود ناتوان است، به اضطراب و پریشانی فکر دچار می‌شود و از این رو، معمولاً تصمیم‌گیری درست برای او امکان‌پذیر نیست. امام علی (ع) می‌فرماید: «إِنَّ الْفَقْرَ مَنْقَصَةٌ لِلدِّينِ، مَدْمَشَةٌ لِلْعَقْلِ، دَاعِيَةٌ لِلْمَقْتِ». فقر، از دینداری انسان می‌کاهد و خرد را سرگردان می‌کند و دشمنی پدید می‌آورد

۱. فقر در ایران سال‌به‌سال افراد بیشتری را به زیر خط خود می‌کشاند. از سال ۸۴ به بعد تعداد فقیران در کشور افزایش قابل‌توجهی یافت. سوءمدیریت‌ها موجب شده است تا قدرت خرید مردم کاهش یابد. پیش‌تر گزارش‌هایی، از زیرخط فقر بودن یک‌سوم جمعیت ایران حکایت داشت، اما قائم‌مقام وزیر تعاون، رفاه و امور اجتماعی، فقط از شناسایی ۱۲ میلیون نیازمند در کشور خبر می‌دهد. درحالی‌که دکتر راغفر، طراح نقشه فقر ایران، طی جدیدترین اظهارات خود در گفت‌وگو با روزنامه شرق اعلام می‌کند ۴۰ درصد جمعیت ایران زیر خط فقر هستند و متأسفانه روزبه‌روز آمار فقیران در کشور افزایش می‌یابد. بنابراین، از دیگر عوامل آسیب‌پذیر برای جمهوری اسلامی ایران بروز فقر و محرومیت است. چون فقر و محرومیت بیشتر زائیده سوءمدیریت در جامعه است. بنابراین، سیستم از کارایی مستأصل می‌شود. در دسترس در سایت www.salamatnews.com - May 30, ۱۴۲۰۱۵: ۴۶ - کد خبر: ۱۳۹۴/۰۳/۰۹ - ۱۴۹۷۴۳.

(شهیدی، ۱۳۷۳، ص ۴۱۹). پیامبر (ص) می‌فرماید: كَادَ الْفَقْرُ أَنْ يَكُونَ كُفْرًا. فقر، انسان را به کفر (بدبینی به خداوند و عدم پای‌بندی به دین) می‌کشاند (حکیمی، ۱۳۷۵، ج ۴، ص ۳۲۹).

فقر، زاییده روابط نادرست اجتماعی است که انسان پدید آورده است. از این رو، اعتقاد به بخت و اقبال در جوامعی که بر اساس روابط ناسالم اجتماعی شکل گرفته‌اند، رایج است. در چنین جوامعی، افرادی مشاهده می‌شوند که با همه تلاش و کوشش که انجام می‌دهند باز هم در محرومیت‌اند و با فقر دست‌به‌گریبان، و گروهی دیگر با کمترین تلاش و هنرمندی و کاردانی، پله‌های ترقی را یکی پس از دیگری طی می‌کنند. از این رو، به ذهن جامعه‌خطور می‌کند که رانت و استفاده از رانت انسان‌ها را متمرکز می‌کند؛ در حالی که باید به‌شدت با روابط نادرست اجتماعی مقابله کرد. با توجه به حوزه روان‌شناسی، فقر موجب فزونی گناهای مانند فریبکاری، دزدی و جنایت می‌شود. انسان فقیر، ارزش‌های اخلاقی را نادیده می‌گیرد و تن به کارهایی می‌دهد که انسانیت او را تباه می‌کند و کرامت انسانی وی را بر باد می‌دهد. از این رو، امام علی (ع) در وصیتش به امام حسن (ع) می‌فرماید: يَا بُيَّ! لَا تَلْمُ إِنْسَانًا يَطْلُبُ فُوتَهُ فَمَنْ عَدِمَ كَثُرَ خَطَايَاهُ؛ فرزندان! انسانی را که به دنبال نان شب است، ملامت مکن؛ زیرا کسی که نان شب ندارد، بسیار خواهد لغزید (حکیمی، ۱۳۷۵، ج ۴، ص ۲۸۰). اگر افراد جامعه احساس خود کم‌بینی کنند، آنگاه اعتماد به نفس از میان می‌رود و احساس حقارت اجتماعی، زندگی را بر افراد تنگ می‌کند. تا آنجا قدرت بیان خود را نیز از دست می‌دهد: الْفَقْرُ يُخْرِسُ الْفِطْنَ عَنْ حُجَّتِهِ؛ فقر، انسان زیرک را از بیان دلیل و حجت ناتوان می‌کند (فیض‌الاسلام، ۱۳۶۸، ص ۱۰۸۹).

آثار اجتماعی فقر و حوزه انقلابی

انسان فقیر معمولاً به لحاظ فرهنگی نیز از آگاهی کمتری برخوردار است. همان‌طور که امیر مؤمنان (ع) می‌فرماید: الْفَقْرُ يُنْسِي (آمدی، ۱۳۴۶، ص ۳۶۵)؛ فقر، فراموشی (غفلت) می‌آورد. قرآن در برخی آیات بیان کرده است که ثروت‌اندوزان، پیامبران را نکوهش می‌کردند، بدین سبب که آنان، تنها مردم دون‌مرتبه و فاقد اعتبار اجتماعی را به گرد خود می‌آوردند (هود: ۲۷-۲۵؛ شعراء: ۱۱۴-۱۰۵).

از دیگر آثار اجتماعی فقر، ناتوانی فقیران در به‌دست‌آوردن حقوق خویش

فصلنامه
علمی
تخصصی

سپهر سیاست
سال چهارم
شماره چهاردهم
زمستان ۱۳۹۶

است؛ زیرا فقیر به دلیل فقدان جایگاه اجتماعی، از بازپس‌گیری حق خود باز می‌ماند.

راهکارهای فقرستیزی

در جوامع ابتدایی، که در آن ساختار تولید خودمعیشتی جریان داشت و روابط اجتماعی و اقتصادی، پیچیدگی جوامع کنونی را نیافته بود، فقر، پدیده‌ای فردی به شمار می‌آمد و برای بیان لزوم کمک به نیازمندان، غالباً بر عاطفه و احساس تکیه می‌شد. این تفکر، پس از تحول روابط اجتماعی و اقتصادی باز هم ادامه یافت؛ حتی پس از انقلاب صنعتی و شکل‌گیری مکاتب اقتصادی، برخی بنیان‌گذاران اقتصاد کلاسیک به علت چنین برداشتی، با کمک‌کردن به تهدیدستان مخالفت می‌کردند (کاتوزیان، ۱۳۷۴، ص ۳۸).

از دیدگاه امیر مؤمنان (ع) فقرزدایی، ضرورتی اجتماعی است و با هیچ عذری نمی‌توان از آن درگذشت؛ همان‌طور که در نامه به مالک اشتر می‌فرمایند: غفلت از رسیدگی به مستمندان و نیازمندان و از کارافتادگان، با هیچ عذری پذیرفته نیست (فیض‌الاسلام، ۱۳۶۸، ص ۱۰۵۳). از دیگر عوامل آسیب‌پذیر برای جمهوری اسلامی ایران بروز فقر و محرومیت است، چون محبوبیت نظام سیاسی را تخریب و خدشه‌دار می‌کند. با توجه به خط‌مشی حضرت علی (ع) در واگذاری امکانات عمومی و اعطای امتیازات قانونی، چه در بخش تولید و چه در بخش توزیع، همواره بر دو اصل اساسی تساوی همه مردم در به‌کارگیری امتیازات و امکانات عمومی و دیگر، حمایت و پشتیبانی از منافع اجتماعی و جلوگیری از ضرر و زیان مردم استوار بود (ابن ابی‌الحدید، ۱۳۸۵ هـ.ق، ج ۲۰، ص ۳۴۵).

امام علی (ع) در مواضعی بسیار، انحصارطلبی را از عوامل فقر دانسته و در روایاتی پربسامد به آثار زیان‌بارش در جامعه اشاره فرموده است (ابن ابی‌الحدید، ۱۳۸۵ هـ.ق، ج ۲۰، ص ۳۴۵). در بررسی راه‌های پیشگیری فقر، به عواملی اشاره شده است که وجود آن‌ها در نظام، از بروز پدیده فقر و محرومیت پیشگیری خواهد کرد. اما عواملی نیز بستگی به مدیریت صحیح نظام سیاسی دارد که به چه میزانی آزادی برای ابراز انتقاد از عملکردش در رسانه‌ها بدهد، تا نشان دهد دولت توجه ویژه‌ای به بازخوردهای منفی می‌دهد تا خود را اصلاح کرده و بتواند خدمات رفاهی به قشر مستضعف ارائه دهد. از دیدگاه امام علی (ع)، حقوق واجب فقیران

حوزه انقلابی،

حفظ و تدوم

جمهوری اسلامی ایران

(۶۳ تا ۹۲)

در اموال توانگران به اندازه‌ای است که تمامی فقیران را بی‌نیاز می‌کند (فیض‌الاسلام، ۱۳۶۸، ص ۱۳۲۸). حال اگر این مطلب را از عملکرد دولت‌های جمهوری اسلامی ایران پیرسیم آیا جواب قانع‌کننده‌ای برای فقیران می‌یابیم. آیا توزیع ناعادلانه باعث ضعف پاسخگویی سیستم نخواهد شد. بی‌شک توجه به بازخوردهای منفی در این زمینه می‌تواند در فقرزدایی راهگشا باشد، و نقش حوزه انقلابی در نظارت بر امور فقرا و کمک به آنان می‌تواند واسطه‌های مورد اعتماد بین دولت و مردم فقیر قرار گیرند. به همین منظور، حوزه انقلابی با اشاره به موضوعاتی از قبیل افزایش فقر، حاشیه‌نشینی^۱ و همچنین افزایش بیکاری، و عدم اشتغال این هشدار داده شد که اقتصاد ایران با آسیب‌های مهمی روبه‌رو است که به‌طور مستقیم با بحران سیاسی مرتبط‌اند.

روحیه حل مشکلات اقتصادی و معیشتی مردم

همان‌طور که مقام معظم رهبری متذکر شدند «لزوم کار جهادی و تلاش بی‌وقفه برای حل مشکل معیشت مردم» ضروری است (بیانات مقام معظم رهبری، ۴/۱۳۹۶/۶).

همچنین، در سند چشم‌انداز بر اقتصاد تأکید شده است و در سند نهایی چشم‌انداز ۲۰ ساله بیان شده است ایران کشوری توسعه‌یافته با جایگاه اول اقتصادی است، علمی و فن‌آوری در سطح منطقه و در بند ۳۴ امور اقتصادی بیان شده است «تحقق رشد اقتصادی پیوسته، با ثبات و پرشتاب متناسب با اهداف چشم‌انداز» و نیز در بند ۹ امور علمی و فن‌آوری بیان شده است کسب فن‌آوری به‌ویژه فن‌آوری‌های نو، شامل ریز فن‌آوری و فن‌آوری‌های زیستی، اطلاعات و ارتباطات، زیست‌محیطی، هوافضا و هسته‌ای است (سند چشم‌انداز، ۱۳۸۶، ص ۳).

با همه این توضیحات، یکی از مهم‌ترین مشکل مردم ایران، مشکلات اقتصادی است؛ زیرا اقتصاد مهم‌ترین دغدغه مردم را تشکیل می‌دهد. اگر اقتصاد مردم حل نشود، کشور با بحران‌های آشکاری روبه‌رو خواهد شد. ما نمی‌توانیم نیازهای طبیعی و غریزی انسانی را نادیده بگیریم، بنابراین، حوزه انقلابی برای پاسخ به یک

۱. رئیس سازمان بهزیستی کشور، به ۱۲ تا ۱۳ میلیون جمعیت حاشیه‌نشین در کشور اشاره کرد و گفت: ساماندهی و کنترل حاشیه‌نشینی یکی از اولویت‌ها و برنامه‌های بهزیستی است (سایت تابناک، کد خبر: ۶۴۱۵۴۲، تاریخ انتشار: ۲۷ آبان ۱۳۹۵ - ۱۵: 17 November 2016)

نیاز طبیعی می‌تواند به حل مشکلات اقتصادی اهتمام ورزد؛ و حداقل در رشته اقتصاد اسلامی متخصص تربیت کند، و مانند شهید صدر تئوری جدید برای اقتصاد اسلامی داشته باشد. خداوند در آیات قرآن، یکی از خصوصیات جامعه اسلامی را بهره‌مندی از طیبات و برکات می‌داند. اصولاً جامعه ایمانی جامعه‌ای برخوردار از امنیت، آرامش، آسایش و رفاه است که قرآن می‌فرماید: خداوند مکانی را مثال زده است که امن و امان بود و روزی‌اش از هر سو فراوان می‌رسید، پس ساکنانش نعمت‌های خدا را ناسپاسی کردند و خدا هم به سزای آنچه انجام می‌دادند، طعم گرسنگی و هراس را به مردم آن را چشاندید (نحل: ۱۱۲). بر اساس این فرموده، خداوند مردمی که ایمان داشته باشند و کفران نعمت نکنند، همواره از برکات الهی از جمله آرامش و آسایش برخوردار خواهند بود. در حقیقت، رفتارها، کردارها و عملکردهای بشری است که موجب تغییرات عمده در زندگی خواهد شد. تغییرات مهم در نفوس آدمی موجب تغییرات در جامعه و جهان می‌شود (رعد: ۱۱). پس اگر مردمی با ازدست‌دادن نعمتی مواجه می‌شوند و نعمتی از دست می‌رود، باید آن را در تغییرات رفتاری و کرداری خود بجویند (انفال: ۵۳).

راه‌های برون‌رفت از مشکلات اقتصادی

در متون دینی اسلام همان‌طوری که چرایی و علل مشکلات اقتصادی را بیان کرده، راهکارهای برون‌رفت از مشکلات را نیز روشن کرده است و انسان‌های باید آن را انجام بدهند. از جمله این راهکارها عبارت‌اند از: ۱. ایمان متحرکانه در مقابل ایمان متحجرانه؛^۱ ۲. پرهیزکاری و تقوای الهی؛^۲ ۳. نظارت مستمر و برنامه‌ریزی صحیح انسان‌های متعهد و متخصص (حوزه انقلابی)؛^۳ ۴. پرهیز از اسراف و

۱. بی‌گمان ایمانی که در عمل مؤثر باشد، مهم‌ترین عامل برون‌رفت از مشکلات از جمله مشکلات اقتصادی است. حوزه انقلابی در عمل و اندیشه می‌تواند این محور را تقویت کند. خداوند در همین آیات پیش گفته از جمله آیه ۹۶ سوره اعراف و آیه ۱۱۲ سوره نحل بر این امر تأکید کرده‌اند.
۲. بر اساس برخی آیات قرآنی تقوای الهی از دیگر عوامل حل مشکلات از جمله مشکلات اقتصادی است. خداوند در آیات ۲ و ۳ سوره طلاق می‌فرماید: هر کسی تقوای الهی پیشه کند، خداوند برای او محل خروجی قرار می‌دهد؛ و از جایی که حسابش را نمی‌کند، به او روزی می‌رساند و هر کس بر خدا اعتماد کند او برای وی بس است. خدا فرمانش را به انجام رسانده است. به راستی خدا برای هر چیزی اندازه‌ای مقرر کرده است.
۳. از دیگر عوامل برون‌رفت از مشکلات اقتصادی، نظارت مستمر انسان‌های متعهد و متخصص (حوزه

حوزه انقلابی،

حفظ و تداوم

جمهوری اسلامی ایران

(۶۳ تا ۹۲)

تبدیر؛^۱ ۵. پذیرش نظم و قانونمندی، و ترک قانون‌گریزی؛^۲ ۶. ترک اختلاس و رباخواری.^۳

عدالت‌ورزی

از مجموعه نظرات درباره پیشرفت اقتصادی در توسعه فرایند بهبودبخشیدن به کیفیت و سعادت زندگی مردم سه جنبه مهم شایان توجه است، که عبارت‌اند از: ۱. پیشرفت و رشد مادی و معنوی سطح زندگی مردم؛ ۲. فراهم کردن شرایط رشد و عزت نفس مردم از طریق استقرار نظام‌ها و نهادهای اجتماعی، سیاسی و اقتصادی که مشوق شأن و احترام انسان‌ها باشد؛ ۳. چگونگی توزیع درآمد.^۴

این روند باعث افزایش پایداری سرانه تولید ناخالص داخلی همراه با دگرگونی ساختاری اقتصادی و ارتقای کلی سطح زندگی بخش وسیعی از مردم می‌شود. اگر

انقلابی) است. این نظارت مستمر به‌ویژه در فعالیت مهم اقتصادی و طرح‌های سازندگی لازم و ضروری است؛ یعنی همان‌طوری که حضرت سلیمان (ع)، حضرت یوسف (ع) و حضرت ذوالقرنین (ع) در طرح سازندگی عظیم، نظارت مستقیم و مستمر داشتند با آنکه پیامبر بودند، بر انسان‌های متعهد و متخصص (حوزه انقلابی) جامعه است تا بر کارها و طرح‌های بزرگ نظارت مستقیم و مداوم داشته باشند (یوسف: ۵۵ و ۵۸؛ کهف: ۹۳ تا ۹۷؛ سبأ: ۱۲ و ۱۳). انسانهای متعهد و متخصص (حوزه انقلابی) همان‌طوری که در کلیات دخالت می‌کنند، باید در برنامه‌ریزی مشارکت داشته باشند؛ زیرا بدون برنامه‌ریزی نمی‌توان امید به برون‌رفت از مشکلات به‌ویژه بحران‌های عظیم اقتصادی داشت (یوسف: ۴۸ - ۴۷؛ کهف: ۹۷ - ۹۳؛ سبأ: ۱۲ و ۱۳).

۱. از جمله راه‌های برون‌رفت از مشکلات اقتصادی پرهیز از هرگونه اسراف و تبذیر است که موجب هدر رفت سرمایه‌های جامعه می‌شود (اسراء: ۲۶ و ۲۷). اصولاً اقتصاد، قوام‌بخش جامعه است و در پرهیز از اسراف و تبذیر باید با قناعت و صرفه‌جویی، بسیاری از مشکلات اقتصادی را حل و فصل کرد (فرقان: ۶۷).

۲. دوام و قوام هر جامعه‌ای به حفظ نظم آن جامعه بستگی دارد و نظم میسر نخواهد شد، مگر اینکه هنجارهای تعریف شده جامعه مورد احترام افراد واقع شود. هرگاه عده‌ای هنجارهای رسمی یک جامعه را نادیده بگیرند ما با وضعیت قانون‌گریزی روبه‌رو هستیم. خداوند با اشاره به روحیه تجاوزگری و قانون‌گریزی ملت یهود بر این نکته تأکید می‌کند که راه برون‌رفت از مشکلات، ترک چنین روحیه‌ای است تا گرفتار سنت غضب الهی نشوند (بقره: ۶۱).

۳. اختلاس و رباخواری از دیگر عوامل مؤثر در ایجاد اختلال در اقتصاد است؛ بنابراین، برای برون‌رفت از آن مشکلات، باید نخست ریشه این گونه حرکات و رویه اقتصادی نامناسب گرفته شود (بقره: ۲۷۵؛ روم: آیه ۳۹؛ نساء: ۱۶۰ و ۱۶۱).

۴. اگر بی‌عدالتی به‌ویژه ظلم و ستم در جامعه اسلامی مهم‌ترین عامل در زمینه آسیب‌های اقتصادی است، باید گفت عدالت مهم‌ترین عامل در برون‌رفت از این مشکلات است که در آیات قرآن از جمله آیه ۲۵ سوره حدید و نیز آیه ۳۴ سوره ابراهیم به آن توجه شده است.

فصلنامه
علمی
تخصصی

سپهر سیاست
سال چهارم
شماره چهاردهم
زمستان ۱۳۹۶

حوزه انقلابی در مطالعات اقتصادی مروری گذرا داشته باشد، در بررسی روند تاریخی درآمد ناخالص ملی سرانه و نرخ رشد اقتصادی در ایران و همچنین، مقایسه آن با سایر کشورها، متوجه معضلات مهمی در اقتصاد ایران خواهد شد. معضل اول، پایین بودن درآمد ناخالص ملی سرانه ایران با توجه به ظرفیت‌های بالقوه کشور است که نشان دهنده سطح پایین رفاه اقتصادی مردم در ایران است (جدول ۲).

معضل دوم این است که علاوه بر پایین بودن سطح درآمد ناخالص ملی، نرخ رشد تولید و به تبع آن سرعت افزایش رفاه اقتصادی نیز چندان مناسب نیست.^۱ در نهایت، معضل سوم این است که نرخ رشد اقتصادی بسیار بی ثبات و پرنوسان است (پایگاه خبری تحلیلی انتخاب، ۱۳۹۵، کد خبر: ۲۶۱۲۰۰). البته باید توجه کرد پایین بودن تولید سرانه ایران در شرایط فعلی، به طور کلی، به دلیل پایین بودن نرخ رشد اقتصادی در دهه‌های گذشته به ویژه دهه شصت که به طور عمده نرخ رشد اقتصادی منفی بوده، رخ داده است (روزنامه دنیای اقتصاد - شماره ۲۳۸۰ تاریخ ۱۳۹۰/۰۳/۲۱، زمان‌زاده، ص ۶). همه این مشکلات علائم و هشدارهایی است که حوزه انقلابی در این زمینه به طور تخصصی ورود کند و برنامه‌ریزی دقیقی در آینده داشته باشد.

درباره عامل پیشرفت اقتصادی باید گفت بی‌شک درآمدهای برابر و دقت بالای مسئولان در برنامه‌های اقتصادی و نزدیک شدن به اهداف اقتصادی در زمینه رشد و رفاه می‌تواند یکی از عوامل حفظ نظام تلقی شود، اما عوامل وابسته به رشد و رفاه اقتصادی از قبیل رشد منفی اقتصادی جمهوری اسلامی در هشت سال گذشته، وجود بیکاری^۲ در میان جوانان، فقر اقتصادی، فساد اقتصادی، درآمد نابرابر، تورم در این هشت سال اخیر در جمهوری اسلامی می‌تواند هشدارها و نشانه‌هایی برای دقت در این بخش باشد.

۱. بر اساس گزارش مرکز آمار ایران (۱۳۹۵) رشد اقتصادی ۸٫۳ درصدی محصول ناخالص داخلی با نفت و ۶٫۳ درصدی محصول ناخالص داخلی بدون نفت حاصل شده است (شناسه خبر: ۱۴۲۳۱۶۸ سرویس: اقتصادی - ۰۹ خرداد ۱۳۹۶ - خبرگزاری تسنیم).

۲. مرکز آمار ایران میزان بیکاری جوانان سال ۹۵ را ۱۲٫۸ درصد اعلام کرده است (شناسه خبر: ۱۳۵۵۸۱۵ خبرگزاری تسنیم ۲۴ اسفند ۱۳۹۵ - ۲۲:۰۹ -). وزیر کشور در سال ۹۶ میزان بیکاری در برخی استان‌ها را تا ۶۰ درصد اعلام کرده - شناسه خبر: ۱۵۳۳۸۶۹ خبرگزاری تسنیم - ۰۹ مهر ۱۳۹۶ - (۱۱:۵۸).

جدول ۲. رتبه درآمد ناخالص ملی سرانه برخی کشورها برحسب برابری قدرت خرید و روش اطلس در گزارش ۲۰۱۶ بانک جهانی

رتبه بر اساس روش اطلس	درآمد ناخالص ملی سرانه برحسب روش اطلس (دلار آمریکا)	رتبه برحسب برابری قدرت خرید	درآمد ناخالص ملی سرانه برحسب برابری قدرت خرید (دلار بین‌المللی)	کشور
۶	۸۵۴۳۰	۱	۱۴۰۷۲۰	قطر
۱۰	۷۶۲۰۰	۲	۱۲۰۸۹۰	ماکائو، چین
۱۶	۵۲۰۹۰	۵	۸۱۱۹۰	سنگاپور
۳۳	۴۰۹۳۰	۶	۷۹۹۷۰	کویت
۱۰	۱۷۰۰۰	۹	۷۰۷۵۰	لوکزامبورگ
۳۰	۴۳۱۷۰	۱۰	۷۰۵۷۰	امارات
۳	۱۰۶۱۴۰	۱۲	۶۶۶۸۰	برمودا
۴	۹۳۸۲۰	۱۴	۶۴۵۹۰	نروژ
۷	۸۴۱۸۰	۱۵	۶۱۹۳۰	سوئیس
۳۲	۴۱۰۰۰	۱۶	۵۷۶۵۰	هنگ‌کنگ
۱۵	۵۴۹۶۰	۱۷	۵۶۴۳۰	ایالات متحده
۲۲	۴۷۵۰۰	۳۲	۴۳۹۷۰	کانادا
۸۴	۱۱۴۰۰	۷۱	۲۳۷۹۰	روسیه
۱۱۰	۶۵۵۰	۹۰	۱۷۴۰۰	ایران
۸۷	۹۹۵۰	۸۴	۱۹۲۶۰	ترکیه
۵۱	۲۳۵۵۰	۱۸	۵۴۷۳۰	عربستان
۱۱۸	۵۵۵۰	۱۰۴	۱۴۸۵۰	عراق
۱۱۶	۱۱۷۸۰	۸۷	۱۷۷۳۰	ونزوئلا
۳۳	۴۰۹۳۰	۶	۷۹۹۷۰	کویت
۱۱۴	۶۰۳۰	۱۰۱	۱۵۱۴۰	لیبی

فصلنامه علمی تخصصی

سپهر سیاست
سال چهارم
شماره چهاردهم
زمستان ۱۳۹۶

خلاقیت و تفکر سیستمی در سیاست

بی‌شک تفکر سیستمی اصولی دارد که باید در فرهنگ اسلامی به‌وجود آورده شود. اگر هدف حوزه انقلابی، حفظ وضع موجود باشد، نیازی به سیستم و تفکر نظام‌مند نیست. سیستم و نظام‌مندی برای حرکت، رشد، پیشرفت و توسعه است؛ سیستم یعنی قاعده‌مندی، قانونمندی و منطق داشتن است. قضاوت‌های سلیقه‌ای،

فردی، غرایز، دخالت‌های فردی، عمل خارج از قانون همگی ضدسیستم‌اند. هر بنایی که بخواهیم بسازیم محتاج ورودی‌ها و خروجی‌های شفاف، روشن، تعریف‌شده و بادوام است.

وقتی زندگی و حیات نظامند و سیستمی گسترش یابد، تفکر و اندیشه اهمیت می‌یابد و به صورت خودکار تخصص‌گرایی و شایسته‌سالاری رشد می‌کند. وفاداری به تفکر، وفاداری به سیستم را به دنبال می‌آورد. قدرت اصلی کشورهای اسلامی در جامعه، اقتصاد و فرهنگ آن‌هاست؛ به طور کلی، در یک بخش از نظام قدرت دولت ناشی از قدرت فرهنگ و فرهنگ‌سازان است. در این چارچوب، حوزویان انقلابی با تلاش برای نهادهای کارآمد تفکر، اندیشه و خلاقیت ایجاد می‌کنند و سیستم‌ها را رشد می‌دهند. تفکر سیستمی برای کمک به نظام و ارتقای آن این ویژگی را باید داشته باشد: ۱. آینده‌نگری در مسائل مهم کشور از طریق تفکر سیستمی؛ ۲. حیات و زندگی اجتماعی از طریق ایجاد رقابت و شفافیت؛ ۳. سیستم‌سازی برای تولید فکر و معرفت از طریق نیازسنجی در جامعه؛ ۴. خلاقیت انطباق‌دادن چارچوب سیستم تفکر فرهنگی بر الزامات نیاز جامعه و الگوی توسعه اسلامی.

در سیستم چون تنها ملاک، دانش و تخصص و توانایی‌های فکری است، این تفکر نظام‌مند و خلاق تنها در سیستم شکل می‌گیرد. چون رقابت، شفافیت و تخصص، مهم‌ترین اصول سیستم‌سازی هستند. پس در حوزه علمیه آزادی فکر و آزادی برای خلاقیت، شایسته‌سالاری و تخصص‌گرایی به مراتب مهم‌تر و تعیین‌کننده‌تر از هر عنصر دیگر است. تا زمانی که در طیف مسائل، سیستم نسازیم و با قاعده، قانون و تخصص تصمیم نگیریم. بر اساس نظریه سیستم‌ها، نباید در انتظار بهبود، اصلاح، پیشرفت و افزایش کیفیت حوزه بود. فکر آزاد و فرصت خلاقیت در یک نظام قاعده‌مند و رقابتی، سیستم‌سازی را تقویت می‌کند؛ اما مهم‌تر از همه آن‌ها، پیامدهای سیستم‌سازی است. در جامعه‌ای که با نظریه سیستم‌ها مدیریت می‌شود و همه‌جا، سیستم وجود دارد، انتقاد سازنده به‌طور خودکار رواج پیدا می‌کند و عموماً حوزویان مجبور می‌شوند، در مسائل نظام جمهوری اسلامی ایران با هم همکاری کنند و به تدریج ویژگی‌های شخصی آن‌ها به حاشیه می‌رود. برای ایجاد تفکر سیستمی نیاز به سیستم و نظام معقول است که در هر سیستم توجه به پنج عنصر ضروری است:

حوزه انقلابی،
حفظ و تداوم
جمهوری اسلامی ایران
(۹۲ تا ۶۳)

۱. ورودی‌ها؛^۱

۲. خروجی‌ها؛^۲

۳. فرایند؛^۳

۴. بازخورد؛^۴

۵. محیط.^۵

بنابراین، با توجه به این پنج عنصر سیستم کلان راه‌اندازی می‌شود و هم تفکر سیستمی در این چارچوب ترویج و تبلیغ خواهد شد و هم از رویکرد سلیقه‌ای و

۱. ورودی‌ها شامل دو عنصر تقاضاها و حمایت‌ها است. تقاضاها عبارت‌اند از نیازها و خواست‌های اساسی مردم و حمایت‌ها عبارت‌اند از پشتیبانی افراد، نهادها و حوزه انقلابی از سیستم سیاسی. میزان کارایی و توسعه‌یافتگی نظام سیاسی و حوزه انقلابی به آن است که تقاضاهای مردم به درستی درک شده و به میزان حمایت‌ها و پشتیبانی‌ها افزوده شود. هر نظامی که توانایی افزایش حمایت‌ها را نداشته و بر مطالبات مردم به صورت انباشت خواسته‌ها افزوده شود، دیر یا زود آن نظام سیاسی فرو خواهد پاشید.

۲. برون‌داده یا ستاده به خروجی سیستم مربوط می‌شود. تصمیم‌ها و خط‌مشی‌های یک نظام داخلی در قبال تقاضاها و حمایت‌ها، جزء داده‌ها محسوب می‌شود. در یک نظام، رفتار سایر بازیگران در مقابل حریف، داده نظام است. خروجی‌های نظام سیاسی بر اساس ارتباطشان با ماهیت ورودی‌ها، به صورت مثبت یا منفی در جامعه عکس‌العمل ایجاد می‌کند. برای مثال، اگر تقاضاهای مردم از جنس فرهنگی باشد و حوزه انقلابی اقدامات فرهنگی کند، ممکن است بازتاب آن مثبت باشد؛ اما اگر اقدامات حوزه انقلابی متفاوت از انتظارات و توقعات مردم باشد عکس‌العمل آن منفی خواهد بود. اما نکته مهم آن است که نقش بازخورد منفی برای دوام و بقا نظام سیاسی در درازمدت مهم‌تر و اساسی‌تر است، زیرا بازخورد منفی مقامات حکومتی را نسبت به ضعف‌ها و کاستی‌های نظام سیاسی حساس کرده و آنان را از واقعیت عینی نظام آگاه‌تر می‌کند و این امر به چاره‌جویی برای حل کاستی‌های نظام منجر شده و موجب دوام و بقا آن می‌شود؛ اما بازخورد مثبت ممکن است در کوتاه‌مدت ایجاد رضایت خاطر کند، اما در عوض مقامات حکومتی را از ضعف‌ها و کاستی‌های حکومتی غافل کند و مسئولان نظام را در یک مسیر تخیلی قرار می‌دهد که در درازمدت موجب فروپاشی آن را فراهم می‌کند (حقیقت، ۱۳۸۷، ص ۲۲۵).

۳. فرایند: که در آن تقاضاها و خواسته‌ها تبدیل به برنامه‌ها و قانون می‌شود.
۴. بازخورد: بررسی اینکه تأثیر قوانین در حوزه انقلابی چگونه بوده است؟ تقاضاها کم شده یا زیاد؟ حمایت‌ها کم شده یا زیاد؟ اگر حمایت‌ها زیاد شده است و تقاضاها کم شده سیستم موفق بوده است، و اگر برعکس حمایت‌ها کم و تقاضاها زیاد شده، سیستم ناموفق بوده است. ملاک بررسی عملکرد و بازده یک سیستم در ورودی‌ها (تقاضاها و حمایت‌ها) است - (فرشاد، ۱۳۶۲، ص ۴۳).

۵. محیط: محیط به مقتضیات و شرایطی اطلاق می‌شود که سایر عناصر متشکله در آن عمل می‌کنند. برای نمونه، محیط ارزشی و فرهنگی که سیاست‌مداران در آن به تصمیم‌گیری می‌پردازند (مونتگی و همکاران، ۱۳۷۲، صص ۳۰-۲۳).

فصلنامه
علمی
تخصصی

سپهر سیاست
سال چهارم
شماره چهاردهم
زمستان ۱۳۹۶

فردی در حوزه انقلابی جلوگیری خواهد کرد. در مجموع، اندیشه آزاد و فرصت خلاقیت در یک نظام قاعده‌مند و رقابتی، نظام‌مندی در حکومت اسلامی را تقویت می‌کند؛ اما مهم‌تر از همه آن‌ها، پیامدهای سیستم‌سازی است. در جامعه‌ای که سیستم حرف اول را می‌زند، همه‌جا، قانون و قاعده وجود دارد، انتقاد سازنده به‌طور خودکار توسعه می‌یابد و عموماً حوزویان مجبور می‌شوند در مسائل نظام جمهوری اسلامی ایران با هم همکاری کنند و به تدریج ویژگی‌های شخصی آن‌ها به حاشیه می‌رود. اگر به تفکر سیستمی در حوزه اهتمام ورزیده نشود؛ نظام جمهوری اسلامی ایران ناکارآمد و پیدایش تفکر سلیقه‌ای و خودسرانه در حوزه‌ها غالب خواهد شد.

ترویج مشارکت سیاسی و حوزه انقلابی

مشارکت سیاسی همواره نقش مؤثری را در برقراری توسعه و امنیت سیاسی ایفا می‌کند و به عنوان یک ضرورت سیاسی مورد توجه خاص حوزه انقلابی بوده است. در جمهوری اسلامی ایران نیز همواره پدیده مشارکت سیاسی که از مؤلفه‌های مهم وفاداری مردم به انقلاب و تضمینی برای تداوم و حفظ نظام به شمار می‌آید، با حضور مردم بروز یافته است. برگزاری به‌ازای هر سال عمر انقلاب، یک انتخابات و حضور پرشور مردم در همه این صحنه‌ها شاهدهی بر این مدعاست. برای کشوری مانند ایران که بر اساس رأی مردم شکل گرفته، انتخابات یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های هویت‌بخش آن است که تضمین‌کننده جمهورییت نظام اسلامی و بیان‌کننده حضور مردم و تأثیرگذاری آن‌ها در سرنوشت سیاسی خود است. این مطلب در رویکرد مقام معظم رهبری نیز وجود دارد، «انتخابات و مشارکت مردم در نظام اسلامی حرکتی نمایشی و صوری نیست، بلکه سرمایه‌گذاری ملت در جهت تداوم آرمان‌های ایران عزیز می‌باشد» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۸۸/۰۱/۰۱). در بحث ترویج و تحکیم مشارکت سیاسی از ناحیه حوزه انقلابی آنگاه اهمیت دارد که مشارکت و رقابت سیاسی فراگیر باشد، نه مشارکت انفعالی و حداقلی که اعتباری ندارد. اصولاً مشارکت سیاسی فعالانه دارای ویژگی‌هایی به این شرح است: تأکید به دفاع از حقوق فردی شهروندان؛ اهمیت به نقش دانش و آگاهی در مشارکت سیاسی؛ ارائه راه حل مناسب در جلوگیری از انحصار گروهی خاص؛ تأکید بر اصالت منفعت و

حوزه انقلابی،

حفظ و تداوم

جمهوری اسلامی ایران

(۹۲ تا ۶۳)

مصلحت شهروندان؛ اهمیت دادن به آزادی در معنای فقدان موانع و اجبار. حوزه انقلابی مشارکت و رقابت فراگیر سیاسی را که مبتنی بر اساس عقاید و شریعت اسلامی باشد، می‌پذیرد. زیرا در چارچوب این نوع تنوع‌گرایی، گروه‌های سیاسی مسلمان به حاکمیت خداوند معتقدند و التزام عملی به عدم مخالفت احکام سیاسی با منابع دینی، نصوص و سنن دارند. آنان در صورت دستیابی به قدرت سیاسی از اصول و مبانی اسلامی تخطی نخواهند کرد (قانون اساسی جمهوری اسلامی، ۱۳۹۳، ص ۳۶). در نظام‌های مردم‌سالار دینی، مشارکت سیاسی منظومه‌ای از تلاش‌ها و اعمال منظم تعریف می‌شود (دال، ۱۳۷۸، ص ۴۸). مشارکت سیاسی به‌ویژه در ابعاد رقابتی آن بر اساس یکی از ویژگی‌های حوزه انقلابی، یعنی فرهنگ تعاملی به دلیل فنی و عملی، همواره در قالب تنوع‌گرایی سیاسی ظاهر می‌شود (بدیع، ۱۳۷۹، ص ۲۸). بنابراین، لازمه مشارکت سیاسی فراگیر توسط حوزه انقلابی تلاش وافر و تمرین بیش‌ازحد می‌خواهد. با توجه به ترویج مشارکت سیاسی از ناحیه حوزه انقلابی که با تأسی از اقدامات امام علی (ع) اتخاذ شده است. در عمل، نیز حضرت تأکید به مشارکت فعال مردم دارد. نظر به اینکه حوزه انقلابی در نظام مردم‌سالاری دینی زندگی می‌کند، بنابراین، در نظام مردم‌سالاری دینی چون مردم رکن رکن نظام سیاسی‌اند، مشارکت سیاسی و حق تعیین سرنوشت از حقوق اساسی آن‌ها تلقی می‌شود. امام خمینی در گفتارهای خود بیان کرده است که مشارکت سیاسی و حق تعیین سرنوشت از حقوق اساسی مردم است که به موجب آن هر ملتی باید سرنوشت خود را خودش تعیین کند (موسوی خمینی، ۱۳۸۵، ج ۳، ص ۲۰۴). پس آنچه در اهداف نظام مردم‌سالاری دینی است، باور این موضوع است که می‌توان موحد بود و خود تصمیم‌گیرنده بود، می‌توان موحد باشد و خود حق تعیین سرنوشت خود را داشته باشد، حتی در نظام مردم‌سالاری دینی اگر اجداد و پدران ما در گذشته برای تاریخ زندگی خود تصمیم‌هایی گرفته‌اند آنان محترمند، ولی قابل تحمیل نیستند. امام خمینی می‌فرماید: «فرض می‌کنیم که یک ملتی تمامشان رأی دادند که یک نفری سلطان باشد، بسیار خوب، این‌ها از باب اینکه مسلط بر سرنوشت خودشان هستند و مختار به سرنوشت خودشان هستند، برای آن‌ها قابل عمل است [یعنی ما می‌پذیریم]، لکن اگر چنانچه یک ملتی رأی دادند که اینک عقب این سلطان هم سلطان باشد [درست نیست]، این به چه حقی

فصلنامه
علمی
تخصصی

سپهر سیاست
سال چهارم
شماره چهاردهم
زمستان ۱۳۹۶

ملت پنجاه سال پیش از این، سرنوشت ملت بعد را معین می‌کند (موسوی خمینی، ۱۳۸۵، ج ۴، ص ۲۸۱).

تأکید ایشان بر عناصر نظارتی در اسلام (موسوی خمینی، ۱۳۹۲، ج ۱، ص ۲۹۶)، یکی دیگر از کوشش‌های او برای مشارکت سیاسی مردم محسوب می‌شود. در واقع، اهمیت دادن ایشان به مشارکت و آگاهی سیاسی مردم و هم‌چنین ایجاد سیستمی برای جلوگیری از استبدادی شدن حکومت، امکان مشارکت سیاسی فعال مردم را فراهم می‌کند و این فرصت خوبی است که حوزه انقلابی مروج مشارکت سیاسی در سطح جامعه باشد.

بنابراین، حوزه انقلابی با زمینه‌سازی‌های فرهنگی مناسب در جوامع می‌تواند افراد را به مشارکت در امور سیاسی ترغیب کند. در غیر این صورت، آفت گرایش به استبداد و عدم پاسخگویی نظام هم عامل افول و سقوط نظام را فراهم می‌کند و هم مکتب تشیع را زمین‌گیر خواهد کرد.

نتیجه‌گیری

در این پژوهش موضوع حوزه انقلابی و مسئله حفظ نظام با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی گزینه‌های اساسی برای نظارت و حمایت نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران در سه مؤلفه فرهنگ، اقتصاد و سیاست در نظر گرفته شد؛ که در مجموع به شش خصلت مهم حوزه انقلابی از جمله روزآمدی در فرهنگ اسلامی، ترویج فرهنگ تعاملی و گفت‌وگو، روحیه فقرستیزی، روحیه حل مشکلات اقتصادی و معیشتی مردم، خلاقیت و تفکر سیستمی در سیاست، سرانجام مروج مشارکت سیاسی رقابتی اشاره‌ای گذرا شد. در خصلت روزآمدی در فرهنگ اسلامی بزرگ‌ترین نقش احیای ارزش و باورهای دینی در جامعه است و در غیر این صورت، جامعه با آنومی و آشفتگی اجتماعی - سیاسی روبه‌رو خواهد شد و سه ویژگی این آشفتگی، سکولاریزاسیون، فردگرایی خودخواهانه و نابرابری، نظام جمهوری اسلامی ایران را به فروپاشی و اضمحلال خواهد کشاند. در خصلت دوم، حوزه انقلابی و رفتار تعاملی ضمن وفاداری تام به اصول و مبانی فرهنگی جمهوری اسلامی، به دنبال ارتقای تقارب فرهنگی است. رفتار تعاملی توسط حوزویان را می‌توان به عنوان مبنایی برای کسب اعتبار در صحنه زندگی و ایجاد

حوزه انقلابی،
حفظ و تداوم
جمهوری اسلامی ایران
(۹۲ تا ۶۳)

فضای تفاهمی پایدار و صلح‌آمیز با سایرین توصیف کرد. اما پیامد منفی آن تنش و حذف فیزیکی بین گروه‌های اجتماعی، پرخاشگری در خانواده‌ها و آداب بد رانندگی و ... در جمهوری اسلامی می‌تواند هشدارها و علائمی در این بخش باشد. در خصلت سوم روحیه فقرگریزی و فقرستیزی که از پدیده‌هایی است که همواره حوزه انقلابی و جمهوری اسلامی ایران را تهدید کرده است، فقر ماهیتی اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی دارد. بی‌شک توجه به بازخوردهای منفی در این زمینه می‌تواند در فرزندایی راهگشا باشد، و نقش حوزه انقلابی در نظارت بر امور فقرا و کمک به آنان می‌تواند واسطه‌های مورد اعتماد بین دولت و مردم فقیر قرار گیرند. به همین منظور، پیامدهای منفی آن مانند موضوعاتی از قبیل افزایش فقر، حاشیه‌نشینی و افزایش بیکاری، و عدم اشتغال این هشدار داده شد که اقتصاد ما با آسیب‌های مهمی روبه‌رو است که به‌طور مستقیم با بحران سیاسی مرتبط‌اند. در خصلت چهارم، روحیه حل مشکلات اقتصادی و معیشتی مردم است به غیر از مباحث اخلاقی و اعتقادی، نظارت مستمر و برنامه‌ریزی صحیح حوزه انقلابی برای تخصص در اقتصاد اسلامی ضروری تلقی می‌شود. در عامل پیشرفت اقتصادی باید گفت بی‌شک درآمدهای برابر و دقت بالای متخصصان در برنامه‌های اقتصادی و نزدیک شدن به اهداف اقتصادی در زمینه رشد و رفاه می‌تواند یکی از عوامل حفظ نظام تلقی شود. اما پیامدهای منفی از قبیل رشد منفی اقتصادی جمهوری اسلامی در هشت سال گذشته، وجود بیکاری در میان جوانان، فقر اقتصادی، فساد اقتصادی، درآمد نابرابر و تورم می‌تواند هشدارها و نشانه‌هایی برای دقت در این بخش باشد؛ و در خصلت پنجم، خلاقیت و تفکر سیستمی تأکید بر پیشرفت و تغییر در تفکر حوزه شد زیرا اگر هدف حوزه انقلابی، حفظ وضع موجود باشد، نیازی به سیستم، تفکر سیستمی و نظام‌مند نیست. در این زمینه ویژگی‌های چهارگانه آینده‌نگری، رقابت و شفافیت در زندگی، تولید فکر و معرفت، خلاقیت و نیازسنجی برای حوزه انقلابی توصیه شد. در مجموع، اندیشه آزاد و فرصت خلاقیت در یک نظام قاعده‌مند و رقابتی، نظامندی در حکومت اسلامی را تقویت می‌کند. اگر به تفکر سیستمی در حوزه اهتمام ورزیده نشود، نظام جمهوری اسلامی ایران ناکارآمد و پیدایش تفکر سلیقه‌ای و خودسرانه در حوزه‌ها غالب خواهد شد، و در آخرین خصلت به ترویج مشارکت سیاسی و حوزه انقلابی این نتیجه گرفته شد که در جمهوری اسلامی ایران نیز همواره پدیده مشارکت سیاسی از مؤلفه‌های مهم وفاداری

فصلنامه
علمی
تخصصی

سپهر سیاست
سال چهارم
شماره چهاردهم
زمستان ۱۳۹۶

مردم به انقلاب و تضمینی برای تداوم و حفظ نظام به شمار می‌آید، و تأکید شد مشارکت انفعالی و حداقلی اعتباری ندارد. پیامدهای منفی این خصلت، آفت گرایش به استبداد و عدم پاسخگویی نظام، هم عامل افول می‌کند و هم سقوط نظام را فراهم و هم مکتب تشیع را زمین‌گیر خواهد کرد.

منابع

- ابن ابی‌الحدید، عبدالحمید بن هبه‌الله (۱۳۸۵هـ.ق). شرح نهج‌البلاغه. چاپ دوم، بیروت: دارالاحیاء.
- آمدی، عبدالواحد بن محمد (۱۳۴۶). غررالحکم و دررالكلم. به کوشش جلال‌الدین محدث ارموی، تهران. بی‌نا.
- بدیع، برتران (۱۳۷۹). توسعه سیاسی. ترجمه احمد نقیب‌زاده، تهران: نشر قومس.
- بیانات مقام معظم رهبری، با اعضای مجمع نمایندگان طلاب و فضلالی حوزه علمیه قم - ۱۳۹۴ / ۱۲ / ۲۵.
- بیانات مقام معظم رهبری، در خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۷۹/۲/۲۳.
- بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار جمعی از مسئولان وزارت آموزش و پرورش ۱۳۸۱/۰۴/۲۶.
- بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار معلمان استان فارس، ۸۷/۲/۱۲.
- بیانات مقام معظم رهبری، سخنان در اجتماع بزرگ زائران و مجاوران حضرت علی بن موسی الرضا (ع) ۱۳۸۸/۰۱/۰۱.
- پالمر، مونتی، اشترن، لاری، و گالیل، چارلز (۱۳۷۲). نگرشی جدید به علم سیاست. ترجمه منوچهر شجاعی، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- پایگاه اطلاع‌رسانی شبکه خبر، تاریخ انتشار: پنجشنبه ۲۲ تیر ۱۳۹۶ - کد خبر: ۵۰۹۵۱۹-
- ترنر، جان‌تان اچ (۱۳۷۸). مفاهیم و کاربرهای جامعه‌شناسی. ترجمه محمدعزیز بختیاری و محمد فولادی، قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
- حر عاملی، محمد بن حسن (۱۳۶۴). وسائل‌الشیعه. ترجمه علی صحت، تهران: ناس.
- حسنی، محمدحسن (۱۳۷۷). نوسازی جامعه از دیدگاه امام خمینی. تهران: مؤسسه چاپ و نشر عروج.
- حقیقت، سید صادق (۱۳۸۷). روش‌شناسی علوم سیاسی. قم: انتشارات دانشگاه مفید.
- حکیمی، محمدرضا (۱۳۷۵). مکتب تفکیک. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.

فصلنامه
علمی
تخصصی

سپهر سیاست
سال چهارم
شماره چهاردهم
زمستان ۱۳۹۶

- خبرگزاری تسنیم، شناسه خبر: ۷۷۸۵۹۳، ۲ تیر ۱۳۹۴.
- خبرگزاری دانشگاه آزاد اسلامی - آنا.
- خودرو، محسن (۱۳۸۰). *جامعه فرهنگ*. تهران: انتشارات آرون.
- دال، رابرت (۱۳۷۸). *درباره دموکراسی*. ترجمه حسن فشارکی، تهران: شیرازه.
- دورکیم، امیل (۱۳۷۸). *خودکشی*. ترجمه نادر سالارزاده امیری، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی.
- رجب‌زاده، احمد، و کوثری، مسعود (۱۳۸۲). *آنومی سیاسی در ایران با تکیه بر نظر شهروندان تهرانی*. *مطالعات جامعه‌شناختی*، شماره ۲۱.
- روزنامه دنیای اقتصاد - شماره ۲۳۸۰ تاریخ ۱۳۹۰/۰۳/۲۱، حمید زمان‌زاده.
- روزنامه دنیای اقتصاد شماره ۳۸۲۹، پنج‌شنبه ۱۴ مرداد ۱۳۹۵.
- شهر کتاب آنلاین، کام (۱۳۹۳). *قانون اساسی جمهوری اسلامی*. تهران: نشر دوران.
- طبری، محمد بن جریر (۱۴۰۸). *تاریخ طبری*. بیروت: مؤسسه الاعلمی للمطبوعات.
- فرشاد، مهدی (۱۳۶۲). *نگرش سیستمی*. تهران: انتشارات امیرکبیر.
- کاتوزیان، همایون (۱۳۷۴). *ایدئولوژی و روش در اقتصاد*. ترجمه محمد قائد، چاپ اول، تهران: نشر مرکز.
- کریمی، علیرضا (۱۳۹۶). *مجموعه مصاحبه‌های همایش ملی حوزه انقلابی*. قم: مرکز نشر المصطفی.
- متقی، ابراهیم (۱۳۸۳). *نقش عراق در ژئوپلیتیک خاورمیانه بزرگ*. *مطالعات دفاعی و امنیتی*، شماره ۴۰.
- مجمع تشخیص مصلحت (۱۳۸۶). *بررسی سند چشم‌انداز*. جلد پنجم، تهران: مجمع تشخیص مصلحت.
- محمودی، محمدباقر (۱۳۷۶). *نهج‌السعادة فی مستدرک نهج‌البلاغه*. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۶). *جاذبه و دافعه علی (ع)*. چاپ نهم، تهران: انتشارات صدرا.
- معمار، رحمت‌الله (۱۳۹۱). *جامعه‌شناسی مشارکت سیاسی: تحلیل تطبیقی درون‌کشوری از مشارکت انتخاباتی در ایران*. تهران: انتشارات امیرکبیر.

- موسوی خمینی، روح‌الله (۱۳۹۲). *تحریر الوسیله*. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- موسوی خمینی، روح‌الله (۱۳۸۵). *صحیفه امام*. جلد‌های ۱، ۳، ۱۰، ۱۳، ۱۶، ۱۷، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- نهج البلاغه (۱۳۶۸). ترجمه فیض الاسلام، تهران: نشر فقیه.
- نهج البلاغه (۱۳۷۳). ترجمه سید جعفر شهیدی، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- نیک‌گوهر، عبدالحسین (۱۳۹۶). *مبانی جامعه‌شناسی*. بی‌جا: رایزن.
- آدرس سایت‌های اینترنتی:

- <http://www.cbi.ir>
- Foreign Affairs Vol 73, No.1, (Jan- Feb. 1994).
- <http://www.cbsnews.com>
- <http://www.fardanews.com/fa/news/524154>
- <http://www.iranieslamikhabar.ir>
- <http://www.irna.ir/fa/News/81860994>
- <http://www.maarefquran.com>.
- <http://www.middlebury.edu/media/view>
- <http://www.rieas.gr/research-areas/global-issues/transatlantic-studies>
- www.ana.ir
- www.iranbazgoo.persianblog.ir/post/29
- www.iribnews.ir
- www.mehrnews.com
- www.mehrnews.com
- شناسه خبر: ۲۹۶۷۸۸۵ - دوشنبه ۲۵ آبان ۱۳۹۴ - www.mehrnews.com
- ۱۴: ۶۶ - کد خبر: ۱۴۹۷۴۳ - ۰۳/۰۹ - ۱۳۹۴. www.salamatnews.com - May 30, 2015

فصلنامه
علمی
تخصصی

سپهر سیاست
سال چهارم
شماره چهاردهم
زمستان ۱۳۹۶